

Claude Halmos

ETAPELE CONSTRUCȚIEI COPILULUI ȘI ROLUL PĂRINȚILOR

Traducere din limba franceză
de Cristina Livia Vasilescu

p h i l o b i o

Cuprins

Introducere	9
Nașterea și „castrarea ombilicală“	43
Întărcarea și „castrarea orală“	57
Dezvoltarea motrice, mersul la toaletă, deprinderea regulilor: „castrarea anală“	75
Copilul descoperă că este vizibil: stadiul oglinzii.	135
Descoperirea diferenței între sexe: „castrarea primară“	153
„Nu ne căsătorim cu părinții noștri...“: castrarea genitală oedipiană	187
„E de-ajuns să treci puntea...“ Suferințele și tumultul adolescenței	275

CAPITOLUL I

Nașterea și „castrarea ombilicală“

Așadar, viața unui copil nu seamănă nici pe departe cu un „fluviu lung și liniștit“ care curge domol, fără nicio piedică, de la izvor până la gura de vărsare. Dimpotrivă, este alcătuită dintr-o succesiune de etape care trebuie depășite una câte una, cu prețul unor renunțări ce se dovedesc a fi, de fiecare dată, dureroase.

Françoise Dolto nu prezintă acest parcurs doar într-un mod abstract. Ea arată foarte concret cum derulează și cum punctează „castrările“ dezvoltarea „puiului de om“. Dolto afirmă că acestea încep cu însăși nașterea copilului și că prima dintre ele are loc chiar în momentul venirii lui pe lume.

Françoise Dolto atribuie nașterii statutul de primă „castrare“ și explică: „Nașterea, fără îndoială, este aparent ceva natural; dar pentru nou-născut are un rol simbolic de neuitat și îi marchează, cu primele trăiri emoționale, venirea pe lume ca ființă umană, de gen feminin sau masculin; venire pe lume primită cu frustrare sau mulțumire, în funcție de narcisismul fiecăruia dintre părinți, în funcție de sexul nou-născutului și de capacitatea genitorilor de a-l accepta ca atare.“²⁵

²⁵ F. Dolto, *L'Image inconsciente du corps*, Paris, Le Seuil, 1984, p. 90. Aceasta este ediția la care ne vom referi în continuare. (n.a.)

Această castrare, spune Dolto, are loc în momentul în care este tăiat cordonul ombilical care leagă copilul de corpul mamei sale. Viața se naște din această primă separare. Dar, pentru noul-născut, constituie o sursă de adânci perturbări²⁶ a căror violență și importanță sunt, în general, subestimate.

Chiar și în zilele noastre, nașterea face obiectul unei duble neînțelegeri.

În primul rând, ea este considerată, cel mai adesea, ca un lucru „normal”, „natural” care ar afecta în special doar corpul bebelușului și pe care, exceptând cazurile ieșite din comun, micuțul l-ar putea suporta fără a-l conștientiza cu adevărat. Or, lucrurile nu stau deloc așa. „Puiul de om” își trăiește nașterea cu întreaga ființă. Amintirea evenimentului se întipărește adânc înlăuntrul său. Întreaga lui viață va fi marcată de această naștere.

Dar neînțelegerea nu se oprește aici pentru că, în plus, nașterea este văzută doar din perspectiva separării mamă-copil. Or, ea este mai mult decât atât.

Prin ruptura definitivă între corpul său, membranele și placentă care îi erau indispensabile *in utero*, tăierea cordonului ombilical face din nou-născut o ființă de sine stătătoare. Pentru prima dată, bebelușul își percepe propriile limite: cele ale pielii sale. Act care nu are ca efect numai despărțirea copilului de corpul mamei, ci și de o parte din el însuși. Îl separă de ceea ce era mai înainte.

Bebeluşul există încă înainte de a se naște, dar nu se ține seama atât cât ar trebui de acest fapt. El vine pe lume înzestrat deja cu o importantă experiență de viață a cărei urmă poate fi regăsită mai târziu, cu ajutorul unor terapii specifice – ale copiilor sau ale adulților. Nașterea inaugurează existența lui „aeriană”. Totodată, marchează și abandonarea

²⁶ Ea le califică drept „modificări cataclismice”. Cf. *ibid.*, p. 91 (n.a.)

vieții intrauterine, bogată și intensă, care a precedat-o. Sufărâță pentru corpul copilului, nașterea este, prin urmare, și o încercare pentru sensibilitatea lui, pentru că desființează, dintr-odată, reperele acestei prime sale vieți.

În mod brutal (și fără posibilitatea de a înțelege ce i se întâmplă dacă nu i se explică), bebelușul este smuls din căldura, din lumina, din ritmurile și percepțiile care constituiau până atunci universul lui²⁷. Simțurile îi sunt agresate din toate părțile. Vacarmul de afară înlocuiește brusc sunetele estompate, specifice cavității uterine. Ochii îi sunt inundați de lumină. Pielea, sensibilizată de coborârea prin corpul mamei, ajunge în mâini lipsite uneori de blândețe. Copilul e asaltat de senzații noi. Ele provin de la greutatea corpului său pe care îl simte pentru prima oară; de la intestinalele lui care elimină meconiul. Mirosul, necunoscut până acum, intră și el în joc. Va fi primul reper în relația cu trupul mamei. De acum înainte, o va recunoaște după miros. Dar, mai ales – și, fără îndoială, aceasta constituie partea cea mai însemnată a încercării – viața lui se „plantează“²⁸ în aer.

Această schimbare, considerată și ea adeseori „firească“ și „mecanică“, nu este deloc așa. Numeroși copii continuă, multă vreme după naștere, să prezinte tulburări respiratorii persistente, dovedind astfel că au fost nevoiți să treacă printr-o schimbare violentă. În fond, este de înțeles această agresiune pentru că, din pasiv și „asistat“ cum era atunci când cordonul ombilical îi aducea, prin sângele placentar, oxigenul de care avea nevoie, copilul odată născut trebuie să devină activ: adică să caute în el dorința și forța de a respira singur. Etapă cu

²⁷ Putem citi în legătură cu acest subiect interesantul articol al lui Boris Cyrulnik, „La vie avant la naissance“ („Viața înainte de naștere“ – n.tr.) în *Sous le signe du lien*, Paris, Hachette Littératures, colecția „Pluriel“, 1997. (n.a.)

²⁸ Este cuvântul – foarte potrivit – pe care-l folosește Françoise Dolto în *L'Image inconsciente du corps*, p. 92. (n.a.)

atât mai dificilă cu cât nou-născutul nu-și poate găsi singur, în corpul lui, energia pentru a o depăși. Ceea ce simt și îi transmit părinții lui îl vor ajuta să reușească. Are nevoie de dorința lor de a-l vedea „existând”, trăind și respirând. Sprijinindu-se pe această dorință, el va găsi puterea de a se agăța de viață.

Contextul nașterii

Așadar, pentru bebeluș, venirea pe lume este o experiență violentă. Această violență însă poate fi atenuată – sau, dimpotrivă, amplificată – de contextul în care are loc nașterea.

Într-adevăr, copilul trăiește „traumatismul nașterii”²⁹ în funcție de mai mulți factori externi: de calitatea echipei medicale, de capacitatea acesteia de a avea grijă de mamă, de a-i fi alături; de atenția îndreptată nu doar spre ceea ce se petrece cu corpul ei, ci și spre gândurile și trăirile pe care le are în acele momente atât de intense; dar și de aptitudinea acestei echipe de a-l primi pe noul-născut: nu ca pe un „număr”, un bebeluș în plus, anonim și asemenea atâtor alți bebeluși, ci ca pe o nouă ființă umană pe care se cuvine să o trateze cu o grijă infinită, căci tocmai a făcut o călătorie foarte lungă...

Trăirile nou-născutului depind de cuvintele pe care i le spun adulții din preajmă, de respectul ce răzbate sau nu din gesturile lor, de căldura, de afecțiunea lor. Copilul care se naște este literalmente „pătruns” de ceea ce se întâmplă în jur (urma lăsată de toate aceste lucruri poate fi descoperită, și ea, în terapiile ulterioare). Bebelușul percepe sentimentele, emoțiile care o asaltează pe mamă – și pe tatăl lui, dacă este prezent – dar și trăirile celor care îl îngrijesc, chiar dacă ei nu sunt conștienți de acest lucru.

²⁹ Termen formulat de psihanalistul Otto Rank (*Le Traumatisme de la naissance*, 1928, Paris, Payot, 1976) și preluat de Françoise Dolto. (n.a.)

Astfel, Françoise Dolto vorbește despre „urme de neșters“³⁰ lăsate în psihicul unor copii de angoasa medicului față de complicațiile confirmate sau de care doar se teme că ar putea interveni.

„Castrarea imaginară“ a părinților

Trăirile bebelușului la naștere depind însă, în primul rând, de felul în care este primit el de părinți; de felul în care vor întâmpina această ființă mică, născută din ei înșiși, acest altul atât de apropiat și, totodată, atât de îndepărtat, pe cât de familiar pe atât de neobișnuit, de străin; de felul în care venirea lui pe lume poate – în mod conștient dar, mai ales, inconștient – să îi umple de bucurie sau, dimpotrivă, să însemne pentru ei o sursă de suferință.

Contrar a ceea ce vânzătorii de vise ar vrea să ne facă să credem (și sunt destui în acest domeniu), nașterea unui copil nu este deloc o experiență simplă pentru părinți. Ba este chiar una extrem de complexă, pentru că venirea pe lume a copilului lor îi obligă să suporte, atât pe unul, cât și pe celălalt, ceea ce Françoise Dolto numește o „castrare imaginară“.

Într-adevăr, pe cât de fericiți sunt părinții de venirea pe lume a nou-născutului, pe atât au nevoie să-și ia adio – cel puțin la nivel inconștient – de la cel pe care și-l imaginaseră. Ei trebuie să accepte acel copil real care li s-a născut și care, oricât de minunat ar fi el, e întotdeauna diferit de cel pe care și-l imaginaseră. Copilul real nu este nicicând acela din vis. Pentru a-l primi, părinții trebuie să renunțe la copilul visat. Trecerea este mai puțin aceea de la un copil la altul, cât de la un univers la altul.

Trecerea de la vis la realitate implică o pierdere – oricât de generoasă ar fi, în fond, această realitate – și chiar, am putea

³⁰ *L'Image inconsciente du corps*, p. 98. (n.a.)

CAPITOLUL V

Descoperirea diferenței între sexe: „castrarea primară”

Așadar, experiența oglinzii și dezvoltarea propriei imagini perturbă structura psihică a copilului. Aceste noi achiziții au și o altă importanță. Îi permit să facă o descoperire esențială în viața lui: aceea a diferenței între sexe.

Acest nou „punct de cotitură” în formarea copilului apare, spune Françoise Dolto, în jurul vârstei de 30 de luni¹⁰³. În această etapă, copilul merge. A devenit capabil să se „auto-materneze”, adică să se ocupe de el însuși. De exemplu, el poate să găsească ceva de mâncare în casă dacă îi este foame sau să se acopere cu o pătură dacă îi este frig, fără a avea nevoie de ajutorul părinților. E avid de noi cunoștințe pentru că își dorește tot mai mult să semene cu cei din jur, să facă așa cum fac ei. Animat de o „pulsione epistemologică” din ce în ce mai intensă, copilul își lărgeste pe zi ce trece câmpul investigațiilor. Vrea să cunoască, să știe, să înțeleagă. Cere în permanență să i se spună ce sunt obiectele din jur și la ce folosesc. Îi asaltează pe adulți cu întrebări precum „De ce?” și „Asta ce e”, care se îngrămădesc în mintea lui.

¹⁰³ *L'Image inconsciente du corps*, p. 170-171. (n.a.)

Pe de altă parte, am văzut că, de când a descoperit oglinda, copilul știe cum arată corpul lui. Această nouă informație în privința propriei persoane, combinată cu setea lui de cunoaștere, îi va permite să ofere un nou obiect curiozității sale. Pentru prima oară, se va arăta interesat de corpul altor copii.

Știa deja cum arată tovarășii lui de joacă. A avut deja ocazia să-i vadă. Dar această imagine nu i-a reținut până acum atenția. Înainte de a descoperi oglinda, copilul nu a acordat vreo atenție deosebită lucrurilor pe care le vedea. Dar, după descoperirea oglinzii, totul se schimbă. Își percepe într-un nou mod propria nuditate și începe să se arate intrigat de a altora. El vrea, la fel ca în alte domenii, să înțeleagă ceea ce vede. Iar căutarea lui are loc, spune Françoise Dolto, în două faze.

Într-o primă etapă, afirmă ea, copilul observă partea posterioară a corpului prietenilor lui. Și constată că, văzuți din spate, aceștia nu se diferențiază prin nimic. Sunt toți la fel. Și, spune Dolto, doar odată asimilată această similaritate, copilul poate să fie frapat de faptul că, atunci când sunt priviți din față, unii copii arată altfel decât ceilalți. Această constatare, care apare brusc în viața lui, îl lasă uluit, întrebător și un pic îngrijorat.

Totuși, continuă Dolto, nu este prima diferență între corpuri pe care a remarcat-o copilul. Atunci când, mai mic fiind, stătea timp îndelungat pe genunchii adulților, copilul a observat că unii dintre aceștia – în cazul de față „mamele” – aveau niște umflături pe piept, în vreme ce alții – „tații” – nu aveau nimic în locul acela. El a remarcat prezența sânilor pe corpul femeilor, fără a ști însă despre ce este vorba. Contactul cu acești sâni poate să fi trezit în el amintirea senzațiilor resimțite în primele luni, la atingerea corpurilor și în timpul alăptatului. Dar această amintire nu i-a furnizat nicio explicație. Bustul femeilor și-a păstrat, așadar, misterul.

După „etapa oglinzii”, când copilul remarcă o deosebire între corpuri, aceasta nu se mai situează, ca până atunci, la nivelul toracelui; acum are legătură cu bazinul. Totuși, nedermeririle de odinioară revin, amestecându-se cu cele noi.

Copilul se întreabă: protuberanța pe care o au unii copii în partea de jos a burții este oare la fel ca aceea pe care o observase odinioară pe corpul mamei? Indiferent de sexul său, copilul are motiv să-și pună o mulțime de întrebări. De ce fetele nu au „nimic” nici pe piept, nici la nivelul bazinului? Întrebări cu atât mai neliniștitoare cu cât îl raportează pe fiecare copil la propriul corp. Cum sunt eu făcut? Și de ce? Și o să rămân așa? etc.

Este o etapă în care copilul își pune o sumedenie de întrebări. Și prea mulți părinți ignoră acest lucru. Într-adevăr, destui dintre ei cred că, normal, copilul „știe”¹⁰⁴; și că, de vreme ce a auzit despre existența „băieților” și a „fetelor”, el poate dezlega această enigmă care îl frământă. Iar părinții în cauză sunt cu atât mai convinși de asta cu cât copilul însuși folosește acești termeni.

Din păcate, termenii – pe care copilul chiar îi utilizează – nu-i pot servi la nimic, pentru că niciodată până atunci n-au fost raportați la corp. Acasă sau în altă parte, copilul a auzit vorbindu-se despre fete și despre băieți. A sesizat discuțiile adulților: „fetele sunt așa”, „băieții sunt așa”. Și, dacă e întrebat, poate el însuși să comenteze pe această temă. De exemplu, copilul răspunde cu naturalețe că „fetele au fuste și băieții, pantaloni”; sau că „fetele au părul lung” etc. Dar niciuna dintre aceste replici nu poate să răspundă întrebărilor lui; să-i ofere o explicație care să-i domolească tulburarea.

¹⁰⁴ Idee pe care părinții respectivi o exprimă frecvent în cadrul consultațiilor, pentru că ea le permite să nu se simtă obligați să recurgă la o intervenție care le aduce neliniști noi. (n.a.)

Rolul părinților

Prin urmare, în această etapă a vieții sale, copilul are o nevoie vitală ca părinții să stea de vorbă cu el. Pentru că – și nu vom repeta niciodată îndeajuns acest lucru – el nu poate găsi singur un răspuns la întrebările pe care și le pune. Dacă părinții nu-l ajută, copilul ajunge să fie copleșit de angoasele lui.angoase care – atenționare ce merită repetată și ea mereu – sunt pe cât de dureroase, pe atât de sterile.

Ce-i drept, copilul are de trecut prin niște suferințe de care nu poate fi cruțat, pentru că sunt indispensabile evoluției sale. Dar acelea legate de nelămuririle lui în ceea ce privește sexul nu fac parte din această categorie. În afara faptului că nu-l ajută deloc să avanseze, ele îi pot influența serios dezvoltarea și evoluția.

Astfel, întâlnim mereu, în cadrul ședințelor de terapie, pacienți adulți care își mărturisesc răătăcirile, culpabilitățile, rușinile și mai cu seamă impasurile la care i-a condamnat tăcerea părinților lor. Suferințe pe cât de insuportabile pe atât de absurde, care le-au stricat perioade întregi din viață și de care ar fi fost scutiți doar printr-o simplă explicație:

„Am crezut ani de-a rândul că erecția este o boală; că o căpătasem pentru că mă masturbam și că o să mor. Dar nu puteam vorbi cu nimeni despre asta. Mi-era prea rușine.”

„Când am sângerat prima oară, nu știam nimic. Eram singură. Mă simțeam murdară. Mi-era frig. Și, mai ales, mi-era atât de frică...”

Am putea lungi la nesfârșit lista gândurilor chinuitoare la care sunt supuși copiii cărora nu li s-a explicat nimic.

Așadar, este indispensabil ca adulții – chiar dacă le este greu, și vom reveni asupra acestui subiect – să se străduiască să-i ofere copilului lămuririle de care are nevoie.

Ce trebuie spus?

Care sunt cuvintele de care are nevoie copilul?

Diferența dintre sexe

În primul rând, copilul are nevoie să-i fie explicată diferența între corpul fetelor și al băieților. E important însă ca aceste explicații să nu se limiteze la o simplă descriere anatomică. Pentru că, în mod inevitabil, părinții care se rezumă doar la registrul descriptiv vor prezenta diferența dintre sexe în termeni de „plus” și „minus”: „Băieții au un penis, fetele nu au”. Or, acest tip de enunț, oricât de corect ar fi el, este totuși problematic. În primul rând, pentru că nu explică nimic: nu poate nicidecum să-l ajute pe copil să progreseze. El nu face decât să verbalizeze ceea ce vede copilul, fără a-i explica motivele pentru care corpurile sunt construite astfel.

Așadar, după acest gen de informare, copilul nu a făcut niciun progres. Ba, adeseori, e chiar și mai dezorientat ca înainte. Pentru că, primind o astfel de explicație care, de fapt, nu clarifică nimic, copilul conchide de cele mai multe ori că, odată ce părinții lui nu-i pot oferi cheia misterului, înseamnă, probabil, că acesta este definitiv inexplicabil...

Registrul descriptiv riscă să fie încă și mai periculos, pentru că îi poate induce în eroare pe copii. Enunțul simplist: „Băieții au un penis, fetele nu au așa ceva” îi determină pe mulți dintre ei să-și construiască o imagine la fel de simplistă despre diferența dintre sexe. Ei pot ajunge să dezvolte astfel o concepție „matematică” în privința lumii, potrivit căreia diferența între sexe ar deveni un soi de ierarhie, odată ce băieții se reduc la „plus un penis” și fetele la „minus un penis”.

E o ierarhie lipsită de sens, în care ambele sexe au de suferit.